

Mäntsälän kapinasta vihapuheeseen, Mäntsälä 15.5.2022

Pauli Kettunen

Ohkola sytykkeenä Mäntsälän kapinaan

Yhteisen asian pettäminen on kova syytös. Se nostaa vihan ohjaamaan toimintaa. Petos edellyttää yhteisen kehyksen, jonka ulkopuolelle se vie tekijänsä. Valtaan päässeet pettävät kansan. Tai toisin päin: ne, jotka ovat toista mieltä valtaa pitävien kanssa, pettävät yhteisen asian. Petossyytöksillä ladatusta poliittisesta puheesta on näyttöä nyky-Suomestakin ja vielä enemmän sieltä, missä niillä perustellaan sotaa ja tukahdutetaan toisinajattelu.

Kevättalvella 1932 ilma oli Mäntsälässä ja muuallakin Suomessa sakeanaan huhuja ja syytöksiä petoksesta. Petossyytösten poliittinen voima on tässä puheenvuorossani näkökulmana siihen, mitä tuolloin tapahtui ja mistä oli kyse.

***

Mäntsälän kapinan kulku on kerrottu monissa yhteyksissä, erityisen tarkasti, elävästi ja taustoja osoittaen Martti Ahdin tutkimuksessa *Kaappaus?* (1990), joka on tukena myös tässä esityksessäni. Tapahtuma-aikana sanomalehtien reporterit koettivat tehdä myös paikan päällä selkoa siitä, mitä oli tekeillä. Tämä kriisi täytti sanomalehtien etusivuja.

Ohkola nousi uutisiin jo kuukautta ennen niitä tapahtumia, jotka tunnetaan Ohkolan metakkana ja Mäntsälän kapinana. Tammikuun lopulla 1932 lapuanliikkeen iskuryhmä naulasi kiinni Ohkolan ja Nummisten työväentalot. Talot pystyttiin kuitenkin avaamaan maaherra Bruno Jalanderin määräämien poliisivoimien turvin. Lukuisia työväentaloja lapuanliike oli naulannut kiinni tätä ennenkin; edellissyksynä tästä oli syntynyt tavallista kovempi vastakkainasettelu, kun sisäministeri Ernst von Born oli määrännyt kommunistien aiemmin hallitseman Lapuan työväentalon avattavaksi

sen siirryttyä sosiaalidemokraattisen työväenyhdistyksen omistukseen, mutta lapuanliikkeen voimamiehet olivat sulkeneet talon uudelleen.

Ohkolan sosiaalidemokraattinen työväenyhdistys aikoi pitää työväentalolla iltamat sunnuntaina 21. helmikuuta, ja puhujaksi oli tulossa kansanedustaja Mikko Erich. Tieto herätti kiihtymystä Mäntsälän valkoisessa väestössä. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin päällikkö Paavo Susitaival vetosi jopa tasavallan presidentti Svinhufvudiin tilaisuuden kieltämiseksi. Puhetilaisuus siirtyikin, koska nimismieheltä ei saatu iltamalupaa ennen kuin maaherra Jalander puuttui asiaan ja vaati häntä myöntämään luvan seuraavaksi lauantaiksi. Mäntsälän puhelinpylväisiin ilmestyi iltamailmoitusten tilalle plakaatteja, joissa vakuutettiin, että Erich ei puhu milloinkaan Mäntsälässä eikä Mäntsälää tehdä punaiseksi vaan se pysyy valkoisena.

Lauantai-iltana 27. helmikuuta 1932 työväentalo kuitenkin täyttyi iltamayleisöstä. Paikalla oli myös nimismies, paikallisia poliisimiehiä ja helsinkiläinen liikkuvan poliisin 26-miehininen poliisikomennuskunta sekä Erich, joka pääsi soitannollisen ohjelman ja runonlausunnan jälkeen aloittamaan puheensa. Eniten väkeä oli ulkosalla talvi-illan pimeydessä. Sadat Mäntsälästä ja lähitienoilta saapuneet – muun muassa Helsingin vapaussodan rintamamiesyhdistyksen värväämät – suojeluskuntalaiset piirittivät työväentalon. Erich oli kuvailemassa lapuanliikkeen siihenastisia laittomuuksia, kun vihreä valoraketti antoi alkumerkin pari minuuttia kestäneelle yhtämittaiselle ammunnalle. Kun se päättyi, kaikki olivat yhtä mieltä siitä, ettei puhetilaisuutta voinut jatkaa. Saatuaan piirityksen johtomiehiltä ankarat nuhteet ja varoitukset juutalais-marxilaisesta kiihotuksesta Erich pääsi palaamaan poliisiautossa Helsinkiin. Maaherra Jalander puolestaan totesi poliisin raportin saatuaan, että kyseessä oli kapina, ja määräsi kapinoitsijat vangittaviksi. Muutamia paikallisia pidätettiinkin, mutta piirittäjien suuri joukko siirtyi suojeluskuntatalolle Mäntsälän kirkonkylään, johon alkoi seuraavana päivänä saapua miehiä myös muualta, etenkin Etelä-Pohjanmaan suojeluskuntapiiristä.

***

Ohkolan piirittäjät ja muut Mäntsälään kokoontuneet kokivat puolustavansa ja panevansa täytäntöön vuoden 1918 sodan, heille vapaussodan, valkoista perintöä sen pettäjiä vastaan. Heille tuon perinnön keskeistä sisältöä oli Suomen kansan voitto punaisesta petoksesta. Voiton tulokset olivat kuitenkin jääneet toteutumatta, kun punaiseen petokseen osallisten oli sallittu jatkaa toimintaansa ja valkoinen perintö oli näin petetty. Tämä petturuus henkilöityi sisäministeri von Bornissa ja maaherra Jalanderissa sekä – erikoisella ja moniulotteisella tavalla – kansanedustaja Erichissä.

Mikko Erich, 1920-luvun alussa pääministerinäkin toimineen Rafael Erichin veli, oli filosofian tohtori, kirjallisuushistorioitsija, sekä lainopin kandidaatti. Hän toimi kansanopiston ja työväenopiston johtajana sekä asianajajana, uransa viime vaiheessa Väinö Tannerin puolustusasianajana sotasyllisyysoikeudenkäynnissä. Nuorena ylioppilaana hän oli liittynyt nuorsuomalaisiin. Sisällissodan jälkeisessä valtiomuototaistelussa hän asettui monarkian kannalle, ja kun porvarillinen puoluekenttä vuoden 1918 lopulla uudelleen ryhmittyi tämän taistelun jakolinjojen mukaisesti, Mikko Erich liittyi kansalliseen kokoomukseen. Hän toimi kokoomuksen kansanedustajana vuosina 1919–1922. Hän oli harjaantunut eteväksi puhujaksi, ja hän puhui muun muassa erinäisissä vuoden 1918 valkoisten muistomerkkien paljastustilaisuuksissa ja Helsingin punaisten vallasta vapauttamisen kaksivuotisjuhlassa.

1920-luvun puolivälissä Erich kuitenkin siirtyi kokoomuksesta sosiaalidemokraatteihin.

Kommunisteille tällainen siirtymä todisti, miten pahoin sosiaalidemokratia oli pettänyt työväenluokan. Vakavampia olivat kuitenkin syytökset valkoisen perinnön pettämisestä. Siitä saatiin muitakin todisteita kuin puhujamatkat työväenjärjestöjen tilaisuuksiin. Erich toimi puolustusasianajana, kun vuoden 1918 kansanvaltuuskunnan prokuraattori – siis punaisen hallituksen oikeuskansleri – Matti Turkia vuonna 1927 palasi Suomeen maanpaosta ja joutui oikeuteen valtiopetoksesta. Sosiaalidemokraattien kansanedustajaksi Erich valittiin vuoden 1930 eduskuntavaaleissa. Aineista ristiriitoihin oli myös hänen henkilökohtaisissa suhteissaan

Mäntsälään. Hänen ex-vaimonsa aviomies, Saaren kartanon omistaja, kuului Mäntsälän suojeluskunnan esikuntaan ja majoitti kapinan aikana kartanossaan lapuanliikkeen johtohenkilöitä. Mäntsälän kapinassa ei kuitenkaan ollut kyse yhden henkilön nostattamasta suuttumuksesta. Artturi Vuorimaa, Mäntsälässä oleskellut kovaotteinen lapualainen, laati sunnuntaina 28. helmikuuta ”Mäntsälään kokoontuneiden joukkojen ilmoituksen”. Tasavallan presidentille osoitettu kapinajulistus alkoi yksinkertaisesti: ”Lapuan Liike on julistanut taistelun marxilaista sosialidemokratiaa vastaan.” Se varoitti, että marxilaisuuden salliminen johtaisi kansalaisotaan eli nykykäsittein sisällissotaan, ja kiteytti sanoman:

Mutta sanottakoon se nyt kertakaikkiaan niin selvään ja suoraan, että yksinkertaisinkin sen ymmärtää: Ellei valtiovalta tahdo kuulla meidän ääntämme ja jos valtiovalta yhä edelleenkin sallii kirotun marxilaisen sosialidemokratian jatkaa kiihoitustyötään ja sallii Jalanderin ja Bornin laisten miesten johtaa perikatoon tätä maata ja kansaa, niin me emme voi siihen tyytyä.

--- Me emme peräänny, emme hellitä, emmekä alistu. Marxilaisuus on kukistettava ja se kukistetaan silläkin uhalla, että meidän on ensin hävitettävä sitä tukeva ja suojeleva valtiovalta ja sen edustajat.

Hämeenlinnan kaupunginhotelliin asettunut lapuanliikkeen keskusjohto toisti seuraavana päivänä Vihtori Kosolan allekirjoittamassa julkisessa kirjeessä tasavallan presidentille, ”etemme katso voivamme rauhallsuutta maassa säilyttää ellei nykyinen hallitus heti eroa ja poliittinen suunta maassa muutu. Nykyisen hallituksen tilalle on saatava uusi hallitus, joka on puoluepyyteistä vapaa ja nojaa toiminnassaan isänmaallisten kansanainesten kannatukseen”.

***

Silloinen hallitus oli muodostettu keväällä 1931 P. E. Svinhufvudin tultua valituksi tasavallan presidentiksi. Pääministerinä oli maalaisliittolainen J. E. Sunila, ja maalaisliittolaisten lisäksi siinä oli kokoomukseen, edistyspuolueeseen ja ruotsalaiseen kansanpuolueeseen kuuluvia ministereitä.

Hallitus oli kaikkea muuta kuin vasemmistolainen. Mitä siis sen tilalle vaadittiin?

”Puoluepyyteistä vapaan” hallituksen ja valtiojärjestyksen vaatimus liitti lapuanliikkeen ja Mäntsälän kapinalliset paljon laajempaan eurooppalaisen poliittiseen suuntaukseen. Ensimmäisen maailmansodan loppu- ja jälkivaiheessa – johon myös Suomen sisällissota kansainvälisine kytkentöineen kuului – imperiumit olivat hajonneet ja uusia kansallisvaltioita oli syntynyt. Keisarit olivat kukistuneet ja poliittiset järjestelmät mullistuneet. Voitiin puhua yleiseen äänioikeuteen perustuvan poliittisen demokratian läpimurrosta, mutta kansallisesta tulevaisuudesta käytiin kovia kamppailuja, joissa olivat vastakkain demokraattiset ja autoritaariset tavoitteet ja joissa merkitystä saivat sekä vanhat sosialistisen tulevaisuuden odotukset että uudet, bolsevikivallankumouksen avaamat maailmanvallankumouksen visiot. Parlamentaarisen-demokraattisen poliittisen järjestelmät olivat suurissa vaikeuksissa ja siirtymät fasistisiin tai fasismin piirteitä sisältäviin autoritaarisiin järjestelmiin olivat tavallisia. Ensimmäisen maailmansodan loppu- ja jälkivaiheessa muodostuneissa Euroopan uusissa suvereneissa valtioissa poliittinen järjestelmä säilyi 1920- ja 1930-luvuilla muodoiltaan demokraattisena Suomen lisäksi vain Tšekkoslovakiassa, kunnes maa vuosina 1938–1939 alistettiin Hitlerin Saksan valtaan. Demokratian edellytyksiä heikensi osaltaan 1930-luvun alun suuri lama, Suomessakin, mutta erityisen kohtalokkaasti Saksassa

Fasistiseen ideologiaan kuuluva ”vapautuminen puoluepyyteistä” ja ”parlamentaarisen rämettyneisyyden” lopettaminen oli lapuanliikkeen sanomaa jo ennen Mäntsälän kapinaa. Vuoden 1929 lopussa noussut liike näytti voimansa kesällä 1930 suuressa talonpoikaismarssissa, jo marssia edeltäneessä hallituksenvaihdoksessa ja pian sen jälkeen säädetyissä, kommunistien julkisen toiminnan tukahduttaneissa laeissa. Liikkeen kyky edistää ja edustaa laajaa valkoista yhtenäisyyttä heikkeni sen kaventuessa terroriin nojaavaksi ulkoparlamentaariseksi painostukseksi. Tämän monet

myös porvarillisella taholla tuomitsivat, mutta monet olivat myötämielisiä liikkeen vaatimuksille vielä sen jälkeen, kun kommunistinen toiminta oli painettu maan alle ja ”marxilaisuuden” poisjuuriminen suuntautui tarkoittamaan sosiaalidemokratian hävittämistä.

***

Sosialistinen työväenliike oli Mäntsälän kapinan aikaan heikkouden ja hajaannuksen tilassa. Kommunistit oli suljettu eduskunnasta ja sosiaalidemokraatit olivat saaneet syksyn 1930 eduskuntavaaleissa vain 66 edustajaa, yhden alle määrävähemmistön. Kommunistien johtama Suomen Ammattijärjestö oli lakkautettu, ja sosiaalidemokraattien perustama uusi järjestö, SAK, oli vielä aivan voimaton talouslaman heikentäessä työväestön asemaa.

Sosiaalidemokratia edusti kuitenkin sellaista, mitä vastaan oli hyökättävä, kun sitä katsoi Suomen kansan valkoista yhtenäisyyttä vaativasta näkökulmasta. Ensiksikin: sosiaalidemokratian suhde vuoteen 1918. Sosialidemokraattisen puolueen uudelleenrakentajat olivat Väinö Tannerin johdolla irtisanoutuneet vallankumousyrityksestä, mutta sosiaalidemokratian kannatuksen ja poliittisen voiman kannalta oli olennaista, että sosiaalidemokraatit pystyivät myös kanavoimaan ja kantamaan sisällissodan punaista kokemusperintöä. Toiseksi: sosiaalidemokratian suhde poliittiseen järjestelmään. Sosiaalidemokraatit sitoutuivat parlamentaarisen demokraattisen politiikan pelisääntöihin. Parlamentaaristen toimintaedellytysten turvaaminen ja vahvistaminen puolestaan edellytti, että oli koetettava edistää sosiaalidemokraattien kanssa yhteistyöhön valmiiden keskustaryhmien asemaa ja erottautumista oikeistosta. Tämä edellytti sosiaalidemokraateilta selvää rajanvetoa kommunisteihin, mutta samalla se tarkoitti myös jatkuvaa pyrkimystä hajottaa porvarillista rintamaa. Ja kolmanneksi: ”kirotun marxilaisen sosialidemokratian” suuri synty oli sen kansainvälisyys, se että Suomenkin sosiaalidemokraatit kuuluivat sosialistiseen internationaaliin ja seurasivat sen ohjeita.

***

Mäntsälän kapina ei selity spontaanina reaktiona Ohkolan työväenyhdistyksen iltamiin.

Vallankaappaushankkeita oli ollut vireillä. Johdonmukaiseksi suunnitelman toteutukseksi kapina ei kuitenkaan yltänyt. Sekavuutta oli niin tavoitteista kuin menettelytavoista, ja sitä aiheutti muikin kuin kieltolaista piittaamaton runsas alkoholinkäyttö. Ennen kaikkea oli epäselvää, kuka on puolella ja kuka vastaan. Tämä epätietoisuus ei vaivannut vain kapinallisia, vaan myös valtiiovallan käyttäjiä ja järjestyksen palauttajia. Monet kenraalit ja alemmat upseerit empivät ja häilyivät, kuten suojeluskuntain päällikkö Lauri Malmberg. Puolustusneuvoston puheenjohtajalta C. G. E. Mannerheimilta hallitus ja tasavallan presidentti eivät voineet laskea saavansa tukea.

Suojeluskuntien asennoituminen oli keskeinen kysymys. Kun lapuanliikkeen johto, kärjessä sen pääsihteeri, kenraalimajuri Kurt Martti Wallenius, ryhtyi maanantaina 29. helmikuuta toimeenpanemaan yleistä mobilisaatiota, tähän käytettiin suojeluskuntia. Laki sanoi, että suojeluskuntajärjestö ”on olemassa isänmaan ja sen laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolustukseksi ja kuuluu osana tasavallan sotavoimaan”, mutta suojeluskunnat olivat myös, yhdessä esimerkiksi Vapaussodan rintamamiesten liiton kanssa, vuoden 1918 valkoisen perinnön vaalijoita.

Tasavallan presidentti Svinhufvudin osuus kapinan kukistamisessa oli ratkaiseva. Hän ei myöntynyt kapinallisten vaatimukseen hallituksen erosta, vaikka monet sitä hänelle suosittelivat tilanteen rauhoittamiseksi. Maanantaina 29. helmikuuta presidentti allekirjoitti asetuksen, jolla otettiin käytäntöön tasavallan suojelulaki, vuonna 1930 kommunismia vastaan säädetty laki, joka mahdollisti perusoikeuksien väliaikaisen rajoittamisen. Konflikti kärjistyi, kun kapinajohtajat määrättiin vangittaviksi. Yhteisen valkoisen asian pettänyttä Ukko-Pekkaa nimiteltiin Akka-Pekaksi, mutta Svinhufvudin henkilökohtainen arvovalta oli suuri. Hänen radiopuheensa maaliskuun 2. päivän illalla oli kriisin ratkaiseva käänne. Joukot alkoivat monilla seuduilla sen jälkeen hajaantua. Tilanne ei tosin vielä lauennut, vaan uusiakin kapinapesäkkeitä ilmaantui, esimerkiksi Jyväskylään. Sunnuntaina 6.3. vihdoin Helsinkiin saapui Mäntsälästä autokolonna, jossa kuljetettiin antautuneita kapinajohtajia ja heitä valvovia esivallan edustajia, etumaisessa

autossa pahoin päihtyneitä kenraaleita Walleniusta ja Malmbergia, joiden matka oli sujunut viskiä ryypiskellessä. Liik ehdintään osallistui yleisesikunnan arvion mukaan yhteensä noin 6 000 miestä, ja Svinhufvudin lupauksen mukaisesti rivimiehet saivat palata koteihinsa ja välttyivät tuomiolta.

***

Mäntsälän kapinoitsijat ja kapinan kukistajat kamppailivat, lopulta ilman verenvuodatusta, vuoden 1918 valkoisen perinnön oikeasta määrittelystä. Valkoisen yhtenäisyyden tavoite yhdisti.

Radiopuhettaan edeltäneenä päivänä Svinhufvud osoitti suojeluskuntalaisille julistuksen – sekin radioitiin, puolustusministerin lukemana – jossa hän vaati suojeluskuntaisilta kuuliaisuutta laeille ja valalleen, jottei vapaussodan sankarivainajien perintöä tahrata ”hajoittamalla heidän työnsä vaalijoita kahteen leiriin”. Kapinoitsijat edustivat toisenlaista valkoisen yhtenäisyyden tavoitetta, eikä kapinan epäonnistuminenkaan sitä hävittänyt. Se näkyi esimerkiksi kansanjuhliissa, joilla tunnetuimmat kapinajohtajat vastaanotettiin, kun he palasivat kotiin lyhyet vankeusrangaistukset kärsittyään. Kesällä 1932 perustettu Isänmaallinen Kansanliike jatkoi aatteellista linjaa ja muotoilisen fasisistiseksi puolueohjelmaksi. Puolue sai huomattavan jalansijan koululaitoksen ja papiston piirissä muttei yltänyt eduskuntavaaleissa koskaan kymmenen prosentin valtakunnalliseen kannatukseen.

Sosiaalidemokraattien toiminnan häirintä ei loppunut Ohkolan metakan johtajille annettuihin kapinatuomioihin. Saman kevään huhtikuussa jälleen puhujamatkalla ollut Mikko Erich joutui kyyditetyksi Tampereelta Virroille, ja kolme vuotta myöhemmin hänen puhettaan työväenurheilujuhlassa Pietarsaassa häirittiin savupommilla. Toukokuussa 1933 Tampereella suojeluskuntaosasto repi alas sosiaalidemokraattisen puolueen puoluekokouksen juhraliputukseen kuuluneet punaiset liput.

Mäntsälän kapinan jälkeen, vuosina 1933–1934, eduskunnassa esitettiin oikeistosta, jopa maalaisliiton piiristä, vaatimuksia sosiaalidemokraattisen puolueen kieltämisestä. Jälkikäteen arviot muuttuivat. Martti Ahti kertoo Mäntsälän kapinaa käsittelevässä tutkimuksessaan Paavo

Susitaipaleen muistelleen, että kun hän 1950-luvun puolivälissä haastatteli johtavia kapinallisia, toistui toteamus: ”Oli se hyvä, ettei Mäntsälässä onnistuttu! Sillä missä sossut [sosiaalidemokraatit] olisivat olleet 1939, jos Mäntsälän miesten vaatimukset olisivat menneet läpi!” Ohkolan työväentalon piirityksen ja talvisodan välillä tapahtui tosin Mäntsälän kapinan kukistamisen lisäksi muutakin sellaista, mikä vaikutti sosiaalidemokratian asemaan ja yhteisten kansallisten ponnistelujen edellytyksiin. Valkoisen yhtenäisyyden ihanteesta lähteneen politiikan edellytykset – myös tämän ihanteen lailliseen edistämiseen sitoutuneen politiikan edellytykset – heikkenivät, ja presidentin vaihtuminen vuoden 1937 vaaleissa mahdollisti sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton hallitusyhteistyön, jossa ylitettiin vuoden 1918 punaisen ja valkoisen kokemuserinnön raja.